

«Під Крутами пішли в безсмертя»

до Дня пам'яті Героїв Крут
тематичний вебліографічний огляд

*На Аскольдовій могилі
Поховали їх —
Тридцять мучнів українців,
Славних, молодих...
На Аскольдовій могилі
Український цвіт! —
По кривавій по дорозі
Нам іти у світ.
На кого посміла знятись
Зрадника рука? —
Квитне сонце, грає вітер
І Дніпро-ріка...
На кого завзявся Кайн?
Боже, покарай!
Понад все вони любили
Свій коханий край.*

Павло Тичина

29 січня Україна вшановує пам'ять Героїв битви під Крутами. Крути – одна з трагічних і водночас легендарних сторінок в історії українських визвольних змагань 1917-1921 років. Завдяки звитязі та сміливості українських воїнів більшовицький наступ на Київ було зупинено на чотири дні, що дало змогу укласти Брестський мир між Українською Народною Республікою і державами Четверного союзу. Цим документом Україна визнавалась самостійною державою з західним кордоном, що існував між Австро-Угорщиною й Росією до 1914 року. Холмщина і Підляшшя відходили до України. Водночас Договір передбачав встановлення дипломатичних відносин між деякими країнами, повернення військовополонених, обмін цивільних інтернованих, відмову від будь-яких анексій і контрибуцій, негайне відновлення економічних контактів і взаємного обміну товарами.

Як відомо, наприкінці грудня 1917 року уряд радянської Росії розпочав відкриту агресію проти Української Народної Республіки. Більшовиків надзвичайно дратувало проголошення Україною самостійності. Спочатку Москва створила окремий «український червоний уряд» зі столицею у Харкові, який фактично оголосив війну незалежній частині держави, а потім направила в УНР і війська – балтійських матросів, червоноармійців-головорізів з Москви, Пітера, Пскова, Смоленська тощо. Подавалося це як «громадянська війна».

Бій під Крутами відбувся 29 січня 1918 року між Ніжином і Бахмачем на Чернігівщині, за 130 кілометрів на північний схід від Києва під час наступу на Київ військ більшовицької Росії під проводом полковника Михайла Муравйова.

Українські війська зайняли оборону біля станції Крути. Вранці 29 січня 1918 розпочався наступ на українські позиції 4-тисячного більшовицького загону петроградських і московських червоногвардійців. Українське військо, якому судилося вступити в сутичку, налічувало близько 300 бійців Студентського куреня, 250 – Першої української військової школи та майже 40 гайдамаків – оце й усе. Бій тривав до вечора. Завдяки вигідній позиції і героїзму бійців українцям вдалося завдати росіянам значних втрат і стримати наступ до темряви. Потім під тиском ворога більшість підрозділів організовано відступили до ешелонів на станції неподалік і вирушили в бік Києва, руйнуючи за собою залізничні колії. Але одна студентська чота – 27 юнаків, заблукавши у темряві, повернулася до станції Крути, яка на той час уже була зайнята більшовиками. 27 полонених юнаків (студентів і гімназистів) було розстріляно. Наймолодшим полеглим було по 16 років. Після розстрілу більшовики не дозволили місцевим селянам поховати тіла загиблих. Лише після визволення Києва від червоних, за розпорядженням українського уряду, 19 березня 1918 року відбувся урочистий похорон полеглих у бою під Крутами на Аскольдовій могилі.

Після здобуття Україною незалежності подвиг героїв Крут зайняв гідне місце в пантеоні національної слави, став символом патріотизму і жертвовності у боротьбі за державну незалежність. На державному рівні цей день почали відзначати з 2003 року. Щорічне вшанування пам'яті Героїв Крут закріплено у Постанові ВРУ від 16 травня 2013 року «Про відзначення подвигу героїв бою під Крутами». У 2006 році на залізничній станції Крути відкрили Меморіальний комплекс «Пам'яті Героїв Крут».

Ресурси інтернет за темою:

1. Бій під Крутами – бій за майбутнє України : бібліографічна пам'ятка, присвячена вшануванню 100-річчя подій під Крутами / уклад. Т. І. Бурятова ; КЗ СОР «Сумська обл. б-ка для дітей». - Суми, 2018. – 20 с. – Режим доступу : <https://sodb.sumy.ua/img/metod/metod-porady/201801.pdf> (дата звернення 26.12.2022).

Уже 100 років справжнім символом героїзму і жертвовності молодого покоління в боротьбі за незалежну соборну Україну є бій 29 січня 1918 р. біля залізничної станції Крути. Бібліографічна пам'ятка містить коротку історичну довідку, яка ілюструє героїчну подію української військової історії – бій під Крутами.

2. Бій під Крутами в національній пам'яті : зб. док. і матеріалів / [упоряд. : О. М. Любовець (керівник), О. М. Березовський, С. В. Бутко, А. О. Тищенко, І. В. Цимбал] ; Укр. ін-т нац. пам'яті. – Київ : Пріоритети, 2013. – 288 с. - Режим доступу : https://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/userupload/kruty_zbirnyk_2013.pdf (дата звернення 04.01.2023).

Збірник присвячений бою під Крутами 29 січня 1918 р. Містить архівні документи, спогади, фотодокументи, друковані видання, що показують особливості відбиття в національній пам'яті цієї події, формування культу Героїв Крут та заходи щодо їхнього вшанування.

3. Білоцерківський В. Я. Історія України : навч. посіб. / В. Я. Білоцерківський. – 3-тє вид., випр. і допов. – Київ : ЦУЛ, 2007. - 536 с. - Режим доступу : https://shron1.chtyvo.org.ua/Bilotserkivskyi_Vasyl/Istoria_Ukrainy_vyd3.pdf (дата звернення 04.01.2023).

У пропонованому навчальному посібнику на основі досягнень гуманітарних наук кінця ХХ - початку ХХІ ст. переосмислюється історичне минуле України, висвітлюються як події сивої давнини, так і недавні. У виданні здійснюється об'єктивне, правдиве, без стереотипів, міфологізації та місцевого «зверх патріотизму» висвітлення найважливіших подій історії нашої Батьківщини - України, її державності та духовності. Сформульовано власні точки зору на окремі історичні явища.

4. Бойко О. Д. Бій під Крутами : історія вивчення / О. Д. Бойко // Укр. іст. журнал. – 2008. - № 2. – С. 43-54. - Режим доступу : <http://history.org.ua/JournALL/journal/2008/2/4.pdf> (дата звернення 25.12.2022).

Уже більш 100 років справжнім символом героїзму і жертовності молодого покоління в боротьбі за незалежну соборну Україну є бій 29 січня 1918 р. біля залізничної станції Крути.

5. Бойко О. Д. Історія України : посібник / О. Д. Бойко. - 2-ге вид., допов. – Київ : Академія, 2002. - 656 с. - (Альма-матер). - Режим доступу : https://ftfsite.ru/wp-content/files/istorija_ukrajiny_bojko.pdf (дата звернення 30.12.2022).

У підручнику стислою й доступною мовою розглядаються найважливіші віхи та події української історії і культури з давніх часів до сьогодення. У процесі підготовки до друку цього видання уточнено деякі формулювання, розширено, конкретизовано висвітлення окремих подій і фактів, які розглядаються в єдностях та суперечностях різноманітних тенденцій з осмисленням їх витоків, обумовленості мотивів вчинків конкретних історичних постатей. Виклад подій доведено до середини 2001 р. Посібник рекомендується студентам, викладачам вищих навчальних закладів.

6. Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2021 рік. Етюди у червоному, чорному та синьо-жовтому кольорах про участь елісаветградців у революції 1917-1921 рр. / автор-упоряд. В. М. Босько. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. – 340 с. - Режим доступу : <https://library.kr.ua/wp-content/elib/bosko/calendar2021.pdf> (дата звернення 04.01.2023).

Тематична збірка статей присвячена 100-річчю української та російської революцій і громадянської війни (1917-1921), в яких уродженці краю відіграли визначну роль, а саме місто опинилося в епіцентрі тих трагічних подій.

7. Власюк С. О. Українська революція 1917-1921 рр. в державній політиці пам'яті сучасної України : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / С. О. Власюк ; Нац. ун-т «Острозька акад.». – Острог, 2020. – 23 с. – Режим доступу : https://www.oa.edu.ua/doc/dis/Vlasiuk_avto.pdf (дата звернення 26.12.2022).

Одне з важливих місць в меморіальній політиці незалежної України посіли події Української революції 1917-1921 рр. Історична пам'ять про визвольні змагання початку ХХ століття - істотний атрибут національної ідентичності нинішнього покоління громадян України. Якщо ж говорити про пам'ять про окремі події, то найбільше уваги приділено вивченню традиції вшанування учасників бою під Крутами.

8. Герої Крут: Трагічні події 29 січня 1918 року та вшанування пам'яті (до 91-ї річниці подій). Документи, фотодокументи та публікації преси Київ [Електронне видання] / упоряд. та автор передмови Георгій Папакін ; Укр. ін-т нац. пам'яті. – Київ : [б. в.], 2009. – 279 с. – Режим доступу : http://history.org.ua/LiberUA/HerKrut_2009/HerKrut_2009.pdf (дата звернення 04.01.2023).

Збірник, присвячений пам'яті Героїв Крут, містить архівні документи, фотодокументи, друковані видання, що відбивають події січня 1918 р. під Крутами та наступні заходи з вшанування пам'яті Героїв Крут.

9. Денисенко О. З історії охорони пам'яток історії та культури в українській державі в 1918 р. / Олена Денисенко // Військово-іст. меридіан. – 2017. – Вип. 4 (18). – С. 42-52. – Режим доступу : https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/09.01.2018/pdf/VIM_18_2017-42-52.pdf (дата звернення 20.01.2023).

Каталізатором для увічнення героїки того періоду, пам'яті про історичні події стало відзначення 75-ї річниці трагедії під Крутами. На полі бою і на місці поховання героїв у Києві встановлені хрести, справжнім пам'ятником героям став військовий лицей у Львові імені Героїв Крут. У 1991 р. Українська студентська спілка оголосила конкурс на проекти пам'ятників полеглим студентам і гімназістам, що встановлені на залізничній станції Крути і на Аскольдовій могилі в Києві.

10. Еткіна І. І. До причин трагедії під Крутами. Селянський рух у Чернігівській губернії в жовтні 1917 - січні 1918 рр. / І. І. Еткіна // Література та культура Полісся. – 2009. – Вип. 48. – С. 126-134. – Режим доступу : https://shron1.chtyvo.org.ua/Etkina_Iryna/Do_prychyn_trahedii_pid_Krutamy_Selianskyi_rukh_u_Chernihivskii_hubernii_v_zhovtni_1917_sichni_1918.pdf? (дата звернення 26.12.2023).

Конфлікт сільського населення з державною владою зумовив крах проектів національно-демократичних сил у 1917–1918 рр., котрі не змогли пов'язати національне визволення із розв'язанням соціально-економічних проблем.

11. Забарний О. Тема героїв Крут в українській ліриці / О. Забарний // Наш укр. дім. – 2018. - № 1. – С. 4-14. - Режим доступу : http://www.ndu.edu.ua/storage/2017/nash_ykr_dim/nash_ykr_dim_1-18.pdf (дата звернення 20.01.2023).

Тема героїв Крут в українській літературі зародилася, власне, відразу після бою, що відбувся в січні 1918-го. Започаткував її твір нашого земляка Павла Тичини «Пам'яті тридцяти». Вже в березні 1918 року київська газета «Нова Рада» в числі 38-му вмістила цю поезію на своїх шпальтах. Вірш присвячений бійцям київського Студентського Куреня, які в кількості 300 чоловік полягли в нерівнім бою під Крутами з 6000 військом Радянської Росії.

12. Зарицький В. Крутянська подія / В. Зарицький. – Чикаго : Друкарня В. Бернацького, 1972. - 59 с. - Режим доступу : https://shron1.chtyvo.org.ua/Zarytskyi_Volodymyr/Krutianska_podia.pdf (дата звернення 30.12.2022).

В книзі зібрано свідчення учасників бою та військових діячів часів Української революції. Упорядник виявив і спростував найбільш поширені стереотипи щодо фальсифікації Крутянського бою. Представлені матеріали аргументовано доводять, що оборона Бахмацького залізничного вузла була покладена на курсантів Військової школи ім. Б. Хмельницького, що сил явно було недостатньо і тому було вирішено відступити від Бахмача. На допомогу курсантам прибула сотня Студентського куреня в кількості до 130 осіб.

13. Історія України : навч. посіб. / [Андрушко Л. М., Гдакович М. С., Гетьманчук М. П. та ін.] ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів : Вид-во ЛьвівДУВС, 2015. – 400 с. - Режим доступу : <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/12/1/%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%202015.pdf> (дата звернення 04.01.2023).

Навчальний посібник підготовлено відповідно до базового курсу «Історія України». Матеріал подано у хронологічній послідовності стосовно певних періодів і концепцій національної історичної науки, згідно з якими українці є автохтонними мешканцями своєї землі, на якій упродовж століть формувалася державність. Здійснено ґрунтовний аналіз етапів формування державності на етнічній території українців, національно-визвольної боротьби за її відновлення (після її втрати через різні причини), проблем сучасного державотворення.

14. Історія та культура України : навч.-метод. посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. В. С. Бліхара ; М-во внутр. справ України, Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів : Арал, 2018. - 480 с. - Режим доступу : <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/546/1/%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BA%D1%83%D0%B%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%20%D1%83%D0%BA%D1%80%202018.pdf> (дата звернення 04.01.2023).

Текст викладений, в тому числі, у вигляді таблиць і схем, що значно спрощує здобувачам вищої освіти поглибити знання з історії та культури України; самобутності українського народу, його історії та культури; бачення історії України та сприйняття її культури, як невід'ємної складової світового історичного процесу та світової культурної спадщини.

15. Історія України: ХІХ – ХХІ ст. : практикум / [Голубко В. Є., Лаврецький Р. В., Лозинський А. Ф., Нагірняк М. Я., Чура В. І.] ; за заг. ред. Р. В. Лаврецького ; Львів: держ. ун-т безпеки життєдіяльності, Каф. гуманіт. дисциплін та соц. роботи. – Львів : Вид-во ЛДУ БЖД, 2014. – 558 с. - Режим доступу : https://shron1.chtyvo.org.ua/Avtorskyi_kolektyv/Istoriia_Ukrainy_KhIKh_XXI_st_Praktykum.pdf (дата звернення 30.12.2022).

У цій книзі читач знайде сучасні наукові відповіді на складні питання вітчизняної історії. Запропоновані тези відповідей та уривки з історичних документів доповнюють лекційний курс з історії України, допомагають розвинути навички роботи з різними типами джерел, розвивають творче й неупереджене історичне мислення студентів.

16. Історія України : підручник для студентів неіст. спец. вищ. навч. закл. / [О. М. Бут, М. І. Бушин, Ю. І. Вовк та ін.] ; за заг. ред. М. І. Бушина, О. І. Гуржія ; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : Вид-во ЧДТУ, 2016. – 644 с. - Режим доступу : <https://repo.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/13039/1/020063092.pdf> (дата звернення 20.01.2023).

У підручнику подано загальну характеристику історії України по періодах, висвітлено процес становлення української державності, широку панораму історичного минулого українського народу. Авторський колектив зробив акцент на політичному аспекті історії України.

17. Калініченко В. В. Історія України : від найдавніших часів до сьогодення : навч. посіб. / В. В. Калініченко, О. В. Воронянський, В. В. Калініченко. – Харків : Оберіг, 2016. – 440 с. – Режим доступу : https://shron1.chtyvo.org.ua/Kalinichenko_VV/Istoriia_Ukrainy_vid_naidavnishykh_chasiv_do_sohodennia.pdf? (дата звернення 26.12.2022).

У цьому виданні зібрані теоретичні та практичні матеріали, які охоплюють весь обов'язковий обсяг навчального курсу з історії України з найдавніших часів до сьогодення. Видання спрямоване на полегшення підготовки до навчання в рамках кредитно-модульної системи.

18. Карп'юк А. На подвиг зове їхня кров / Анатолій Карп'юк // Слово Просвіти. – 2018. – 25-35 січ. (№ 4). – С. 8 - Режим доступу : <http://slovoprosvity.org/wp-content/uploads/2018/01/4-952-25%E2%80%94%D1%81%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%8F-2018.pdf> (дата звернення 18.01.2023).

За радянської тоталітарної системи героїчний вчинок патріотів України багато років замовчували. 19 березня 1918 р. під час похорону юних героїв Крут тодішній Президент Української Народної Республіки професор Михайло Грушевський сказав, звертаючись до присутніх: «Стримайте свої сльози, які котяться; ці юнаки поклали свої голови за визволення Вітчизни, і Вітчизна збереже про них вдячну пам'ять на віки вічні».

19. Крути: проблеми державотворення від доби Української революції (1917– 1921 рр.) до сьогодення. Вип II. Українська військова звитяга. Крути – 100 років потому : міфи й історичні уроки : зб. наук. праць / упоряд. : Валентина Піскун, Максим Потапенко ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. – Київ ; Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2019. - 176 с. - Режим доступу : https://nizhen.com.ua/uploads/files/KRUTY_2019_pravleno.pdf (дата звернення 25.12.2022).

Збірник наукових праць за результатами наукової конференції «Українська військова звитяга. Крути - 100 років потому: міфи й історичні уроки». Крути–Ніжин, 29–30 січня 2018 року. Статті присвячено подіям Української революції (1917–1921 рр.), спротиву, що його чинили українці російській більшовицькій агресії на початку 1918 р., ставленню населення до захоплення влади в Росії більшовиками за матеріалами тогочасної преси.

20. Кучабський Василь. Корпус Січових Стрільців. Воєнно-історичний нарис. Ювілейне видання 1917-1967 / Василь Кучабський. – Чикаго : Друкарня Миколи Денисюка, 1969. – 679 с. – Режим доступу : <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/820/file.pdf> (дата звернення 04.01.2023).

Воєнні та повоєнні події примусили багатьох українців покинути Рідний Край і жити емігрантами в чужих країнах. Завданням і обов'язком емігрантів є виконати ту суспільну роботу, яку неможливо виконати в ріднім краю, що перебуває під чужою ворожою займанициною. У столичнім городі України, Києві, мало хто з українців знає, що над Дніпром, коло Аскольдової Могили поховані учасники битви під Кругами, а в так званім «Царськім Саду» поховані герої Січових Стрільців - сотник Федір Черник, сотник Микола Загаєвич та п'ятнадцять їх товаришів, що полягли в бою під Мотовилівкою. Щоб нарід міг жити й розвиватися, він мусить зберегти історичну пам'ять і всі ті цінності, що дають йому національну свідомість, силу в боротьбі за існування, особливо цінності, окуплені й освячені кров'ю борців - національних героїв.

21. Мирончук В. Д. Історія України : навч. посіб. / В. Д. Мирончук, Г. С. Ігошкін. – 2-ге вид., випр. – Київ : Вид-во МАУП, 2002. – 328 с. - Режим доступу : http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/gp_08.pdf (дата звернення 19.01.2023).

У підручнику подано загальну характеристику історії України по періодах, висвітлено процес становлення української державності, широку панораму історичного минулого українського народу.

22. Науменко Н. В. Елементи народної поезики в літературному інтрепретуванні подій української історії 1918-1920 років / Н. В. Науменко // Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика. – 2022. – Т. 33 (72), № 2. Ч. 2. – С. 122-127. - Режим доступу : https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/2_2022/part_2/19.pdf (дата звернення 30.12.2022).

У статті проаналізовано поетичні твори, присвячені знаковим подіям української історії першої третини ХХ століття, передусім Національно-демократичній революції 1917–1920 років та битві під Крутами у 1918 році. Очевидно, що в писемних творах різного жанру осмислення історичних подій має свої форми, свої співвідношення реальності та вимислу, свої принципи синтезу концептів наук і мистецтв у показі події, висловлення авторського ставлення до неї.

23. Негода Д. Бій під Крутами / Дар'я Негода // Пульс ліцею. – 2017. - № 7 (22). – С. 8-9. - Режим доступу : http://techlyceum.kiev.ua/wp-content/uploads/2017/02/gazeta7_2017.pdf (дата звернення 04.01.2023).

Битва під Крутами - один із важливих сюжетів сучасної української історичної пам'яті, який вже давно перестав сприйматись як рядова історична подія. За свідченнями очевидців, 27-м студентів розстріляли. Учень 7-го класу Григорій Піпський зі Старосамбірщини перед розстрілом перший почав співати «Ще не вмерла Україна», і решта студентів підтримали спів.

24. Пиріг Р. Я. Українська революція 1917-1921 років : сучасний історіографічний образ та дослідницький потенціал / Р. Я. Пиріг // Вісник НАН України. – 2018. - № 1. – С. 45-54. - Режим доступу : http://www.visnyk-nanu.org.ua/sites/default/files/files/Visn.2018/1/Visn_1-2018%2B8_Pyrig.pdf (дата звернення 30.12.2022).

У доповіді висвітлено широке коло проблем, пов'язаних із дослідженням історії Української революції 1917 -1921 років як знакового явища у новітній історії України, яке сприяло національній ідентифікації, культурноосвітньому і духовному відродженню українців.

25. Садикова В. Перша українська військова юнацька школа імені Богдана Хмельницького у бою під Крутами 29 січня 1918 р. / Вікторія Садикова // Наук. записки Терноп. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія : Історія. – 2018. – Вип. 2. – С. 115-120. - Режим доступу : <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/12577/1/22Sadykova.pdf> (дата звернення 19.01.2023).

Битва під Крутами – один із важливих сюжетів сучасної української історичної пам'яті, який вже давно перестав сприйматись як рядова історична подія. Більшість юнаків не мали ніякої військової підготовки, були погано озброєні, але стояли на смерть, захищаючи свободу молодій Українській державі.

26. Сорока Ю. В. Бій під Крутами / Ю. В. Сорока. – Харків : Фоліо, 2015. - 63 с. - Режим доступу : https://shron1.chtyvo.org.ua/Soroka_Yurii/Bii_pid_Krutamy_vyd_2015.pdf? (дата звернення 03.01.2023).

29 січня 1918 року поблизу селища Крути на відстані 130 км від Києва відбувся жорстокий, нерівний бій між чотиритисячним військом більшовиків та трьомастами українськими юнкерами, студентами і гімназистами, що обороняли

відступили до Києва. Більшість юнаків не мали ніякої військової підготовки, були погано озброєні, але стояли на смерть, захищаючи свободу молодого Українського держави.

27. Стефанів Зенон. Українські Збройні Сили 1917-21 рр. Ч. 1. Доба Центральної Ради й Гетьманату / Зенон Стефанів. – 2-ге вид., справл. – [б. м.] : СУВ, 1947. – 118, [1] с. : іл. – (Бібліотека «Українського комбатанта»). - Режим доступу : <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/9714/file.pdf> (дата звернення 26.12.2022).

У підручнику стислою й доступною мовою розглядаються найважливіші віхи та події української історії і культури з давніх часів. Одне з важливих місць в меморіальній політиці незалежної України посіли події Української революції 1917-1921 рр. Історична пам'ять про визвольні змагання початку ХХ століття - істотний атрибут національної ідентичності нинішнього покоління громадян України.

28. Сулима Л. Пам'яті тридцяти / Людмила Сулима // Слово Просвіти. – 2018. – 25-35 січ. (№ 4). – С. 7-8. - Режим доступу : <http://slovoprosvity.org/wp-content/uploads/2018/01/4-952-25%E2%80%94431-%D1%81%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%8F-2018.pdf> (дата звернення 18.01.2023).

Тоді, далекого 1918 року, захисники Крут відступили перед більшовицькою навалою. Вони захищали свою землю неподалік села з символічною назвою - Пам'ятне, між Ніжином, захопленим більшовиками, і Києвом, що був від них за 130 км, теж захопленим більшовиками. Стримуючи ворога, вони й не підозрювали, що таким чином забезпечили успіх делегації українського уряду на перемовинах у Брест-Литовську.

29. Сурмач О. Крутянські уроки для сьогоднішнього / О. Сурмач // Каменяр. – 2013. - № 1-2. – С. 1. - Режим доступу : http://kameniar.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2013/03/Kameniar_2013_N1_2.pdf (дата звернення 08.01.2023).

Проте незаперечним фактом є те, що драма, яка розгорілася під Крутами, не була марною. Адже перша кров, пролита на захист незалежної Української Держави, дозволила виграти час, укласти Брестський мир і, врешті-решт, забезпечити існування УНР, яка отримала визнання міжнародної спільноти.

30. Тинченко Ярослав. У пошуках поховання крутян. Де насправді була братська могила героїв Крут? / Ярослав Тинченко // Укр. тиждень. - 2016. - № 4. - С. 40-42. - Режим доступу : https://shron2.chtyvo.org.ua/Ukrainskyi_tyzhden/2016_N04_428_Novi_Ekonomichni_Priorytyty.pdf? (дата звернення 03.01.2023).

Загальновідомо, що тіла юних героїв, полеглих під Крутами, знайшли спокій у братському похованні на кладовищі, яке звалось «Аскольдова могила». Навіть у школах нині вчать вірш Павла Тичини, який починається словами: «На Аскольдовій

могилі поховали їх...». Та ось уже понад 25 років, відколи ми вшановуємо в Україні героїв Крут, виникають запитання про справжнє місце їхнього захоронення.

31. Український визвольний рух : наук. зб. / [редкол. : Володимир В'ятрович (відп. ред.), Роман Грицьків, Ярослав Дашкевич та ін.] ; Центр дослідж. визвол. руху, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів : [б. в.], 2006. - 312 с. - Режим доступу : https://cdvr.org.ua/sites/default/files/archive/zbirnyk_8.pdf (дата звернення 19.01.2023).

Збірник продовжує серію наукових публікацій документів, досліджень, спогадів та інших матеріалів, які розкривають різноманітні аспекти діяльності українського визвольного руху, його структур та окремих особистостей.

32. Чуткий А. І. Історія України : навч. посіб. / А. І. Чуткий ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. – Київ : МАУП, 2006. - 352 с. - Режим доступу : <https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/istor-ukr.pdf> (дата звернення 18.01.2023).

Навчальний посібник подає стислий виклад історії України в хронологічній послідовності від початків людського життя на українських теренах і до середини 2005 року. Матеріал з окремих етапів української історії подається за регіональним принципом (це стосується періодів, коли історична доля деяких регіонів України була відмінною від решти українських земель).

33. Шемберко Т. Крути : подвиг і трагедія / Тетяна Шемберко // Каменяр. – 2013. - № 1-2. – С. 1. - Режим доступу : http://kameniar.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2013/03/Kameniar_2013_N1_2.pdf (дата звернення 18.01.2023).

Студенти університету присвятили вечір усім тим, хто в боротьбі за волю й кращу долю України не дожив до сьогоднішнього дня, хто спить у безіменних могилах, розкиданих по рідній і чужій землі; цвітові нашого народу, його славним синам і дочкам, які в розквіті своїх духовних і фізичних сил віддали молодість і найдорожче, що є в кожного з нас - життя; тим, кого в умовах більшовицької тиранії ми повинні були забути й викреслити зі своєї пам'яті та історії, героям, які впали у страшний бій під Крутами.

34. Шкраб'юк Петро. Дорога на Крути / Петро Шкраб'юк // Слово Просвіти. – 2018. – 25-35 січ. (№ 4). – С. 9 - Режим доступу : <http://slovoprosvity.org/wp-content/uploads/2018/01/4-952-25%E2%80%94%D1%81%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%8F-2018.pdf> (дата звернення 18.01.2023).

«Крути - це не тільки трагедія. Це також тріумф нашої національної ідеї». У роки незалежності України для увічнення пам'яті захисників на місці їх загибелі було встановлено пам'ятник. І лише через 88 років, 25 серпня 2006 року нарешті відкрито Меморіал пам'яті на залізничній станції Крути.

Інші ресурси інтернет

35. Бій під Крутами: героїчний вчинок чи трагедія [Електронний ресурс] / Суспільне Новини : сайт. – Режим доступу : <https://suspilne.media/100523-bij-pid-krutami-geroicnij-vcinok-ci-tragedia-poasnue-istorik/> (дата звернення 18.01.2023). – Назва з екрана.

Бій під Крутами тривав близько шести годин, у ньому загинули від 70 до 100 бійців з української сторони. Втрати більшовицьких військ тоді сягнули 300 людей. Українці затримали росіян на чотири дні, що дало змогу укласти Берестейський мирний договір.

36. Бій під Крутами [Електронний ресурс] / Історична правда : сайт. – Режим доступу : <https://www.istpravda.com.ua/tags/bij-pid-krutami/> (дата звернення 18.01.2023). – Назва з екрана.

37. Бій під Крутами (1918) [Електронний ресурс] / Вікіпедія : сайт. – Режим доступу : [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%B9_%D0%BF%D1%96%D0%B4_%D0%9A%D1%80%D1%83%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0%B8_\(1918\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%B9_%D0%BF%D1%96%D0%B4_%D0%9A%D1%80%D1%83%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0%B8_(1918)) (дата звернення 25.12.2022). - Назва з екрана.

38. День пам'яті героїв Крут : 5-годинний бій за українську свободу [Електронний ресурс] // YouTube : сайт. - Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=PBp_E_QkdSM (дата звернення 19.01.2023).

Бій під Крутами відбувся у 1918 році, але його події вплинули й на сьогоднішній день. Загін із київських курсантів і козаків, яких приблизно було 400 людей, повинен був протистояти підрозділам російської Червоної гвардії. Це була перша кров, пролита на захист незалежної Української Держави.

39. До Дня пам'яті Героїв Крут: «Через цю кров, кров за волю, не може переступити той, хто має живе сумління, її не можна забути» [Електронний ресурс] // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Режим доступу : <https://tsdavo.gov.ua/bez-kategoriyi/28-sichnya-2021-roku/> (дата звернення 25.12.2022). – Назва з екрана.

Там в бою за волю України, за молоду державу нашу, лягли на вічний спочинок одні з найкращих синів Отчизни, її цвіт, її молодь. Там, у мряці зимової ночі, бився із незчисленно сильнішим ворогом бойовий курінь при Центральній Раді, що складався із студентів та гімназистів.

40. Зеленський вшанував пам'ять Героїв Крут [Електронний ресурс] // YouTube : сайт. - Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=D-EjmTqx-zg&t=2s> (дата звернення 19.01.2023).

41. Інформаційні матеріали до Дня пам'яті Героїв Крут – 2021 [Електронний ресурс] // Український інститут національної пам'яті : сайт. – Режим доступу : <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/zhurnalistam/informaciyni-materialy-do-dnya-pamyati-geroyiv-krut-2021> (дата звернення 25.12.2022). - Назва з екрана.

42. Крути 1918 [Електронний ресурс] // YouTube : сайт. - Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=vNHqLzraXA> (дата звернення 30.12.2022).

Історична драма Олексія Шапарєва «КРУТИ 1918» В основі сюжету стрічки – реальна історія бою на залізничній станції Крути взимку 1918 року, коли чотири сотні українських студентів і гімназистів стали проти багатотисячної російської Червоної гвардії.

43. «Пам'яті тридцяти» Марія Бурмака [Електронний ресурс] // YouTube : сайт. - Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=3xX5bsh8Aug> (дата звернення 03.01.2023).

44. Про відзначення подвигу героїв бою під Крутами [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України : сайт. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-18#Text> (дата звернення 25.12.2022).

45. Україна вшанує Героїв Крут [Електронний ресурс] // YouTube : сайт. - Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=DHYqcMPZBh4> (дата звернення 30.12.2022).

105 роки тому цього дня на залізничній станції Крути, на Чернігівщині, відбувся бій між чисельним російським військом та окремими підрозділами армії Української Народної Республіки. Попри нерівність сил, українським добровольцям вдалось стримати на 4 дні наступ на Київ більшовиків.

46. 100-річний ювілей бою під Крутами. Як склалася доля тих, хто вижив [Електронний ресурс] // YouTube : сайт. - Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=71515kvhHM8> (дата звернення 04.01.2023).

Від часу бою під Крутами минуло 100 років. Ця битва встигла стати легендою із великою кількістю міфів. Про цю подію зняли документальні фільми, реконструкції, нині у роботі художній фільм. Та історію творять люди. З числа крутян вижило чимало молодих хлопців - Юрій Вороний та Ігор Лоський, зокрема. Ми відшукали їхніх онуків. І на сторічний ювілей спогади про дідів оживають. Історія двох родин - один сюжет.